

samen gevat }

Slim leren, zeker slagen

NIEUWE
EDITIE

Aardrijkskunde

VWO

ThiemeMeulenhoff

#

examen bundel

Slim leren, zeker slagen

!

#

Wil jij slim leren, zeker slagen?

Examenbundel

Oefen met echte examenopgaven per onderwerp en met complete examens. In het boek en online.

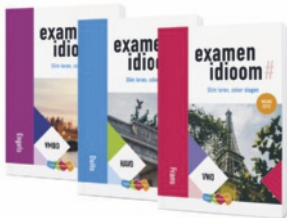
- ✓ Oefenen, oefenen, oefenen
- ✓ Uitleg bij de antwoorden
- ✓ Oriëntatietoets geeft aan hoe je ervoor staat

Samengevat

De perfecte samenvatting om je voor te bereiden op je examen. Zo leer je precies wat je moet weten.

- ✓ Complete examenstof
- ✓ Rijtjes en definities
- ✓ Geen lappen tekst

Examenidroom

Speciaal voor de examens Duits, Engels en Frans.

- ✓ Een grote woordenschat zorgt voor beter tekstbegrip
- ✓ Duidelijke voorbeeldzinnen
- ✓ Ook voor de schoolexamens

Zeker Slagen!

Zo leer je efficiënter leren.

- ✓ Je leert hoe je moet leren
- ✓ Hulp bij plannen
- ✓ Je krijgt zelfinzicht en zelfvertrouwen

**BESTEL NU
MET STAPEL-
KORTING**
examenbundel.nl

www.samengevat.nl

samen gevat }

vwo

Aardrijkskunde

ir. J.C.A.C. Keetels

#geenexamenstress
mijn.examenbundel.nl
Gratis oefenen en
alle belangrijke exameninfo

ThiemeMeulenhoff

Colofon

Auteurs

ir. J.C.A.C. Keetels

Redactie

Bureau Sproet, Arnhem

Opmaak

Crius Group, Hulshout
(België)

Technisch tekenwerk

EMK, cartografie,
www.emk.nl

Omslagfoto

Unsplash / Leon Liu

Over Thieme Meulenhoff

ThiemeMeulenhoff is een educatieve uitgeverij die zich inzet voor het voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs. De mensen van ThiemeMeulenhoff zijn er voor onderwijsprofessionals – met ervaring, expertise en doeltreffende leermiddelen. Ontwikkeld in doorlopende samenwerking met de mensen in het onderwijs om samen het onderwijs nog beter te maken. We ontwikkelen lesmethodes die goed te combineren zijn met andere leermiddelen, naar eigen inzicht aan te passen en bewezen effectief zijn. En natuurlijk worden al onze lesmethodes zo duurzaam mogelijk geproduceerd. Zo bouwen we samen met de mensen in het onderwijs aan een mooie toekomst voor de volgende generatie.

Samen leren vernieuwen.

www.thiememeulenhoff.nl

ISBN 978 9006 99206 9

Editie 2, druk 1, oplage 1, 2025

© ThiemeMeulenhoff, Amersfoort, 2025

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining, AI-training en vergelijkbare technologieën niet toegestaan. Niets uit deze uitgave mag worden veevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (PRO), Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp (www.stichting-pro.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden. Voor meer informatie over het gebruik van muziek, film en het maken van kopieën in het onderwijs zie www.auteursrechtenonderwijs.nl. De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Deze uitgave is volledig CO₂-neutraal geproduceerd.

ClimatePartner
certified product
climate-id.com/YI43H3

CO₂
measure
reduce
contribute

Voorwoord

Beste examenkandidaat,

Voor je ligt de vernieuwde Samengevat, aangepast aan de exameneisen die met ingang van het centraal examen 2026 van kracht zijn.

In dit boek vind je een samenvatting van de vaardigheden en de leerstof die je moet beheersen voor het centraal examen vwo. Deze samenvatting stelt je in staat om in korte tijd grote hoeveelheden stof te herhalen en te overzien. Hoofd- en bijzaken worden onderscheiden, waardoor je inzicht krijgt in de grote lijnen van de stof en in de samenhang tussen de verschillende onderwerpen.

Met Samengevat bereid je je zelfstandig voor op het examen. De onderwerpen voor het centraal examen vwo aardrijkskunde bevatten ook veel van de basisstof die je moet kennen voor je schoolexamens. Die stof kun je snel vinden via het trefwoordenregister achter in dit boek, zodat je dit boek ook in 5 vwo al kunt gebruiken.

In combinatie met de Examenbundel vwo aardrijkskunde vormt deze Samengevat de beste voorbereiding op je examen. De theorie vind je in Samengevat en je oefent met de opgaven uit de Examenbundel.

Samengevat en Examenbundel kun je naast elke methode gebruiken.

Veel succes met je examen!

Amersfoort, juli 2025

Heb je opmerkingen? Meld het ons via vo@thiememeulenhoff.nl

Opmerking

De overheid stelt de regels op voor het examen. Bijvoorbeeld wat de examenonderwerpen zijn, welke hulpmiddelen je mag gebruiken en wanneer het examen is. De auteurs en uitgever hebben deze **Samengevat** met grote zorg samengesteld. Soms veranderen de regels van de overheid echter of worden er nieuwe afspraken gemaakt over wat die regels betekenen. Raadpleeg daarom altijd je docent of onze website www.examenbundel.nl voor actuele informatie die voor jouw examen van belang is.

Hoe werk je met dit boek?

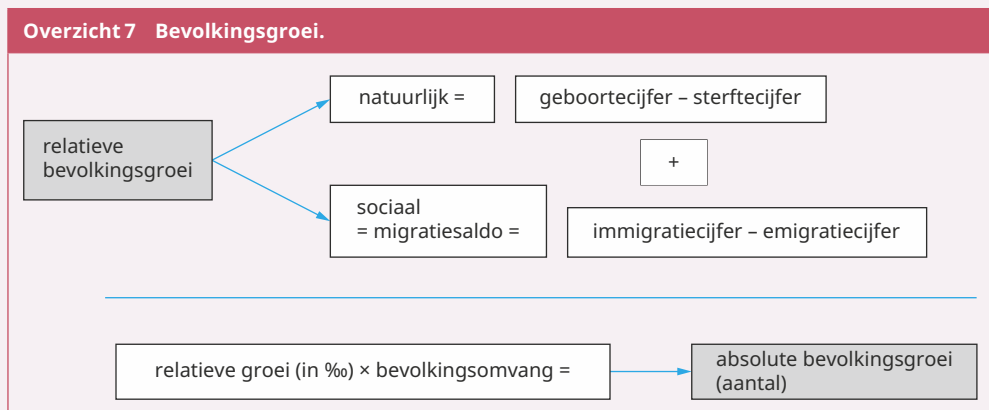
Deze Samengevat heeft vijf hoofdstukken, domeinen, met een overzicht van de stof voor het eindexamen. De hoofdstukken hebben een vaste opbouw met terugkerende elementen.

Inhoudsopgave

Ieder hoofdstuk begint met een gedetailleerde inhoudsopgave die de opbouw van het onderwerp weergeeft. Gebruik dit om je te oriënteren op het onderwerp en om te bepalen welke stof je echt nog moet leren.

Overzichten

Elk overzicht laat zien hoe begrippen en processen samenhangen. De overzichten helpen je om verbanden te zien en de stof gemakkelijker te leren. Je kunt ze ook gebruiken om te controleren of je het onderwerp al beheerst.

Uitleg en begrippen

Alle theorie die je moet kennen voor het centraal examen wordt per hoofdstuk beknopt uitgelegd. De belangrijke begrippen herken je aan de **rode letters**. Wil je een onderwerp toch nog verder uitdiepen, dan moet je terug naar je schoolboek.

*Het **regiem** van een rivier is de schommeling in de waterafvoer door een rivier door het jaar heen. Dat is vooral afhankelijk van de hoeveelheid neerslag in het stroomgebied en de verdamping.*

Trefwoordenregister

Met het trefwoordenregister kun je snel termen vinden. Gebruik dit als je even niet meer weet wat een begrip betekent of als je vastloopt bij het oefenen van vragen.

Atlas

Tijdens het eindexamen mag je de atlas niet gebruiken. Naast de opgaven krijg je een bronnenboekje en een kaartenkatern. De bronnen horen bij specifieke opgaven. Het kaartenkatern gebruik je zoals je een atlas zou gebruiken: je zoekt zelf de kaart die je nodig hebt bij de opgave.

Oefenen

Wil je weten of je de stof beheerst, maak dan examenvragen met de **Examenbundel**. Je kunt oefenen op een of meer onderwerpen, maar je kunt ook hele examens maken. De antwoorden zijn beschikbaar en worden ook toegelicht.

Inhoud

Voorwoord	3
Hoe werk je met dit boek?	4
Domein A Vaardigheden	9
1 Geografische vaardigheden	10
2 Geografische vragen	12
3 Geografische werkwijzen	14
Domein B Wereld	17
4 Globalisering	18
5 De wereld verkennen	39
6 Wereldsteden	48
Domein C Aarde	53
7 Endogene processen	54
8 Exogene processen	69
9 Kringlopen	74
10 Het klimaatsysteem	77
11 Landschapszones	92
12 Middellandse Zeegebied	99
Domein D Gebieden: Zuid-Amerika	109
13 Gebiedskenmerken van Zuid-Amerika	110
14 De positie van Zuid-Amerika in de wereld	141
Domein E Leefomgeving	147
15 Actuele watervraagstukken in Nederland	148
16 Actuele stedelijke vraagstukken in Nederland	171
Register	189

Domein A Vaardigheden

Wat is een geografische benadering van de wereld?

Inhoud

1	Geografische vaardigheden	10
1.1	Kaarten en bronnen selecteren en lezen	10
1.2	Kaarten analyseren	10
1.3	Kaarten interpreteren	10
1.4	Kaarten maken	10
1.5	Informatie in teksten, beelden en cijfers	11
2	Geografische vragen	12
2.1	Typen geografische vragen	12
2.2	Soorten vragen bij het eindexamen	12
3	Geografische werkwijzen	14
3.1	Verschijnselen en gebieden vergelijken in ruimte en tijd	14
3.2	Relaties leggen binnen een gebied en tussen gebieden	14
3.3	Verschijnselen en gebieden vanuit verschillende dimensies beschrijven en analyseren	14
3.4	Verschijnselen en gebieden in hun geografische context plaatsen	15
3.5	Verschijnselen en gebieden op verschillende ruimtelijke schalen beschrijven en analyseren	15
3.6	Verschijnselen en gebieden beschrijven en analyseren door relaties te leggen tussen het bijzondere en het algemene	15

1 Geografische vaardigheden

Het vak aardrijkskunde bestudeert en interpreteert geografische kaarten, beelden en andere gegevens. Zo brengt het de wereld in kaart. Welke vaardigheden zijn dat?

1.1 Kaarten en bronnen selecteren en lezen

Uit de bronnen en beschikbare kaarten moet je de juiste bron of kaart selecteren. Let hierbij op de titel en legenda van de bronnen/kaarten.

1.2 Kaarten analyseren

(Spreidings)patronen kun je beschrijven door precies te zeggen wat je op de kaart ziet. Als je patronen herkent, kun je verbanden leggen tussen de verschijnselen en andere gebiedskenmerken. Neem bijvoorbeeld de bevolkingsspreiding van Egypte. Langs de rivier de Nijl is de bevolkingsdichtheid heel hoog en daarbuiten woont (bijna) niemand. De verklaring hiervoor vind je door de bevolkingsspreiding in verband te brengen met het landschap: de rivier en de woestijn.

1.3 Kaarten interpreteren

Vanuit je kennis kun je uitleggen en/of verklaren waarom kenmerken en patronen van elementen, en de aanwezigheid van verbanden er zo uitzien.

1.4 Kaarten maken

Je moet geografische informatie kunnen verwerken tot een kaart.

Hierbij kies je:

- de geschikte projectie en schaal;
- de geschikte kleuren en/of grijswaarden;
- de geschikte elementen of symbolen: punten, lijnen, vlakken of stroompijlen;
- een geschikte klassenindeling: bij neerslag bijvoorbeeld de klassen *minder dan 200 mm per jaar*; *200-400 mm per jaar*; *400-600 mm per jaar enzovoort*;
- welke informatie je opneemt en hoe je de informatie generaliseert.

De keuze hangt af van het doel van de kaart en de kenmerken van de informatie. Afhankelijk van de keuze van het type elementen ontstaan verschillende soorten kaarten, zoals een stippenkaart (verschijnselen worden als stippen weergegeven), isolijnenkaart (bijvoorbeeld hoogtelijnen) of anamorfosekaart (landen worden bijvoorbeeld groter weergegeven als een bepaald verschijnsel meer voorkomt).

1.5 Informatie in teksten, beelden en cijfers

Om geografische vragen te beantwoorden moet je ook kunnen werken met andere bronnen dan kaarten. Maak daarvoor gebruik van deze stappen:

- **Selecteren:** bekijk welke informatie uit de beschikbare bronnen relevant is.
- **Analyseren:** probeer de gegevens en de context te begrijpen. Kijk hierbij naar (spreidings)patronen of trends. Bij aardrijkskundige vragen kan dit bijvoorbeeld betekenen dat je bekijkt hoe verschillende factoren elkaar beïnvloeden, zoals klimaat, bevolkingsdichtheid of economische activiteiten.
- **Interpreteren:** je probeert de betekenis van de geanalyseerde informatie te begrijpen. Wat zeggen de gegevens en beelden over de vraag? Kun je oorzaak en gevolg uit de bronnen halen, of is er een relatie met een algemene regel? Je trekt nu conclusies.
- **Produceren:** je presenteert de informatie die je hebt verzameld en geanalyseerd in een begrijpelijke vorm. Dat kan in de vorm van een rapport, een presentatie of een visuele weergave zoals een infographic. Het doel is om je bevindingen duidelijk en effectief over te brengen aan anderen.

De soorten informatie die je kunt gebruiken zijn divers: teksten, beelden, cijfers en combinaties daarvan. Dit kan variëren van wetenschappelijke artikelen en nieuwsberichten tot video's, interactieve animaties, luchtfoto's, tabellen, grafieken, diagrammen en cartoons. Al deze verschillende vormen van informatie kunnen helpen om een completer beeld te krijgen van de geografische vraag die je onderzoekt.

2 Geografische vragen

Het vak aardrijkskunde stelt geografische vragen. Die vragen gaan over:

- verschillen tussen verschijnselen op aarde, bijvoorbeeld arm en rijk in de wereld;
- relaties tussen deze verschillende verschijnselen, bijvoorbeeld een arm land en een hoog percentage van de beroepsbevolking dat in de landbouw werkt;
- relaties binnen en tussen gebieden, bijvoorbeeld de groei van de handel in de Rotterdamse haven hangt samen met de groei van de economie van Duitsland.

2.1 Typen geografische vragen

Beschrijvende vraag:	Bij een vraag die begint met <i>wat, waar, hoe, hoeveel, welk</i> of <i>wanneer</i> noteer je stapsgewijs zo precies mogelijk hoe iets eruitziet of hoe iets verloopt.
Verklarende vraag:	Bij een vraag waarin je iets moet uitleggen of beredeneren, ga je in op een oorzaak en een bijbehorend gevolg.
Voorspellende vraag:	Na het beschrijven van een verschijnsel of een situatie (vaak af te lezen uit de bron of kaart) beschrijf je een verwachting. Je gaat daarbij uit van de bekende processen.
Waarderende vraag:	Meestal zijn dit stellingen waarmee je het eens of oneens kunt zijn. Je onderbouwt je keuze met argumenten.
Probleemoplossende vraag:	Bij een probleembeschrijving bedenk je een mogelijke oplossing.

2.2 Soorten vragen bij het eindexamen

Geef / Noem:	Je moet een kenmerk, oorzaak of reden noemen, maar deze hoeft je niet uit te leggen. Wordt er maar één kenmerk gevraagd en je noemt er meer, dan telt het kenmerk dat je het eerst noemt. Daar krijg je dan één punt voor.
Beschrijf:	Vaak moet je in meerdere stappen een proces beschrijven. Het aantal punten in de kantlijn geeft meestal aan hoeveel stappen dit moeten zijn. Vaak zijn het processen die je geleerd hebt. Je moet de stappen daarvan nu toepassen op een nieuw voorbeeld.

- Beredeneer:** Dit vraagt om (minstens) twee stappen in je antwoord. Vaak bestaat de eerste stap uit het beschrijven van een verschijnsel of gebied en de tweede stap uit een verklaring. De verklaring komt dan voort uit je kennis of een ander gegeven uit de bronnen.
- Leg uit:** Hierbij moet je ook minstens twee stappen zetten in je antwoord. Vaak is de ene stap de oorzaak en de andere het gevolg. Uit de vraag kun je bijna altijd twee sleutelbegrippen halen. Bij het ene sleutelbegrip hoort dan de oorzaak en bij het andere het gevolg.

3 Geografische werkwijzen

Het vak aardrijkskunde beantwoordt vragen over de wereld door geografische werkwijzen toe te passen. Welke zijn dat?

3.1 Verschijnselen en gebieden vergelijken in ruimte en tijd

Je kunt overeenkomsten en verschillen tussen gebieden en tussen verschijnselen binnen een gebied onderscheiden. Ook kun je overeenkomsten en verschillen benoemen tussen verleden, heden en toekomst van gebieden.

3.2 Relaties leggen binnen een gebied en tussen gebieden

Relaties leggen leer je om een samenhangend geografisch (wereld)beeld op te bouwen. Dat kunnen relaties zijn tussen gebieden en relaties tussen verschijnselen binnen een gebied. Een relatie tussen gebieden is bijvoorbeeld het verband tussen waterbeheer in Duitsland en wateroverlast in Nederland. Een relatie binnen een gebied is bijvoorbeeld de opening van een nieuw pretpark en de parkeeroverlast in de nabije omgeving.

3.3 Verschijnselen en gebieden vanuit verschillende dimensies beschrijven en analyseren

Vanuit verschillende dimensies kun je verschijnselen of gebieden van elkaar onderscheiden, met elkaar vergelijken en uitvinden welke samenhang ertussen bestaat. Belangrijke aspecten hierbij zijn:

- **geografische ligging**
 - absolute ligging** = met coördinaten bepaal je de breedteligging en lengteligging
 - relatieve ligging** = waar ligt het gebied ten opzichte van andere gebieden?
- **fysische of natuurlijke gebiedskenmerken**
klimaat, landschap, plantengroei, bodem, water enzovoort
- **economische kenmerken**
bnp/bbp, koopkracht, werkgelegenheid, handel enzovoort
- **sociaal-culturele kenmerken**
cultuurgebied, taal, godsdienst, normen en waarden, opleiding, omgangsvormen, tradities, rituelen enzovoort
- **demografische kenmerken**
geboortecijfer, sterftcijfer, bevolkingsopbouw, migratie enzovoort
- **politieke kenmerken**
overheid, bestuur, macht, corruptie, wetten en regels, samenwerking enzovoort

3.4 **Verschijnselen en gebieden in hun geografische context plaatsen**

Je plaatst verschijnselen in hun geografische context door van verschijnselen en gebieden te beschrijven uit welke delen ze bestaan en tot welke grotere gehelen ze behoren. Een voorbeeld is de invloed van klimaatverandering wereldwijd op de (verandering van de) biodiversiteit in Nederland.

3.5 **Verschijnselen en gebieden op verschillende ruimtelijke schalen beschrijven en analyseren**

Je moet kunnen werken met verschillende schalen en de juiste schaal kiezen voor het beschrijven en analyseren van verschijnselen en gebieden. Veranderen van ruimtelijke schaal wordt gebruikt om globale geografische beelden te concretiseren. Andersom moet je vanuit gedetailleerde informatie ook weer kunnen uitzoomen naar het grotere geheel. Bijvoorbeeld: sinds de industriële revolutie is de temperatuur op mondiaal schaalniveau gestegen met gemiddeld 1,1 °C. Als je inzoomt en per land of regio kijkt, zijn er grote verschillen in de verandering van de temperatuur, het klimaat en de gevolgen.

Schaalniveaus:

- **lokale schaal** = gemeentelijk/plaatselijk
- **regionale schaal** = streek, provincie, maar kan ook grensoverschrijdend zijn
- **nationale schaal** = land
- **internationale schaal** = tussen twee of meerdere landen
- **continentale schaal** = continent, macro-regio
- **mondiale schaal** = wereldwijd
- **fluviale schaal** = stroomgebied; deze schaal wordt alleen gebruikt bij watervraagstukken

3.6 **Verschijnselen en gebieden beschrijven en analyseren door relaties te leggen tussen het bijzondere en het algemene**

Je hebt begrippen en algemene regels geleerd. Met deze kennis kun je een algemene omschrijving geven. Maar deze algemene omschrijving kun je ook gebruiken om verschijnselen en gebieden te beschrijven en te analyseren vanuit hun context. Je onderscheidt het bijzondere en legt relaties met het algemene.

Het gaat erom dat je algemene processen herkent, maar tegelijkertijd ziet dat de processen in verschillende landen of regio's een specifieke vorm krijgen. Je hebt bijvoorbeeld geleerd hoe bij subductie explosief vulkanisme voorkomt. Bij een vraag waar je moet verklaren wat voor type vulkanisme bij Indonesië voorkomt, redeneer je vanuit kenmerken van deze specifieke situatie naar het algemene.

Domein B **Wereld**

Dit domein gaat over globalisering en de veranderingen die dit proces wereldwijd teweegbrengt. Sinds de koloniale periode zijn economieën, culturen en politieke structuren steeds sterker met elkaar verbonden geraakt. Hegemoniale staten spelen hierin een leidende rol en beïnvloeden de machtsverhoudingen tussen centrum, semiperifere en perifere gebieden.

Technologische ontwikkelingen en tijdruimtecompressie versnellen globalisering, wat leidt tot verschuivingen in handel, migratie en culturele interactie. De effecten hiervan verschillen per regio en kunnen worden geanalyseerd aan de hand van economische, demografische en sociaal-culturele indicatoren.

Inhoud

4 Globalisering	18
4.1 De geschiedenis van globalisering	18
4.2 Tijd-ruimtecompressie	26
4.3 Economische globalisering	27
4.4 Politieke globalisering	30
4.5 Culturele globalisering	32
4.6 Globalisering en migratie	33
4.7 Gevolgen van globalisering in verschillende gebieden	37
5 De wereld verkennen	39
5.1 Landen vergelijken met behulp van indicatoren	39
5.2 Economische indicatoren	40
5.3 Demografische indicatoren	41
5.4 Sociaal-culturele indicatoren	45
5.5 Samengestelde indicatoren	46
5.6 Politieke indicatoren	46
6 Wereldsteden	48
6.1 Mondiale machtscentra	48
6.2 Migratie en sociale polarisatie binnen de drie wereldsteden	50
6.3 Ruimtelijke structuur van Noord-Amerikaanse steden	51

4 Globalisering

Globalisering of mondialisering is het proces van toenemende uitwisseling van informatie, kennis, goederen, geld en mensen in de wereld. De mondiale contacten zijn door de ontwikkelingen in de transport- en informatie- en communicatietechnologie (ICT) enorm toegenomen. Grensbarrières worden weggenomen, waardoor mensen, goederen, diensten en kapitaal steeds sneller over de wereld gaan. Vanuit de economische en sociaal-culturele dimensie kun je globalisering beschrijven, herkennen en verklaren.

Globalisering lijkt af te remmen doordat landen meer nadruk leggen op eigen economie en veiligheid. Dit komt bijvoorbeeld door handelsoorlogen, spanningen tussen grote landen, de coronapandemie (waardoor grenzen sloten) en oorlogen (zoals in Oekraïne), die de internationale handel en samenwerking moeilijker maken.

4.1 De geschiedenis van globalisering

Koloniale periode

De ongelijke verdeling van de welvaart over de wereld is voor een deel ontstaan in het koloniale verleden. Vóór de 15^e eeuw bestond er al handel over lange afstanden. Het politieke en economische machtscentrum lag toen in Azië, met landen als China, India en het Midden-Oosten als belangrijke regio's.

Kolonialisme vanaf de 15^e eeuw

Met de Europese ontdekkingsreizen, geleid door landen zoals Spanje, Portugal, Nederland en Groot-Brittannië, brak er een nieuwe fase aan. Deze landen stichtten koloniën en haalden landbouwproducten en grondstoffen uit deze gebieden. In 1602 werd in Nederland de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) opgericht, de eerste **multinationale onderneming (mno)** ter wereld.

Vanaf de 16^e eeuw ontstonden er koloniale grootmachten. Een aantal Europese landen bezetten overzeese gebieden uit economische en politieke overwegingen. Dit leidde tot een sterke politieke en economische verbinding tussen de koloniale gebieden en die Europese landen. Militaire macht speelde daarbij een belangrijke rol. Die werd gefinancierd met de opbrengsten uit de handel, die steeds mondialer werd.

Imperialisme

Door de industrialisatie in Europa vanaf de 18^e eeuw veranderde de **internationale arbeidsverdeling**. Koloniën leverden belangrijke grondstoffen, zoals mijnbouw- en landbouwproducten en in Europa werden daar industriële eindproducten van gemaakt. Om grondstoffen voor de industrie te kunnen importeren, investeerden Europese landen in de infrastructuur van de koloniën en andere afgelegen gebieden

door havens, wegen en spoorwegen aan te leggen. Dit maakte de handel daarin sneller en grootschaliger. Bovendien produceerden de koloniale machten niet alleen voor hun eigen bevolking, maar exporteerden ze de eindproducten ook naar de koloniën. Europese landen zoals Portugal, Spanje, Nederland en Groot-Brittannië maakten gebruik van tot slaaf gemaakten uit Afrika, die op plantages en in mijnen in de koloniën werkten. In 1814 werd de handel in tot slaaf gemaakten verboden.

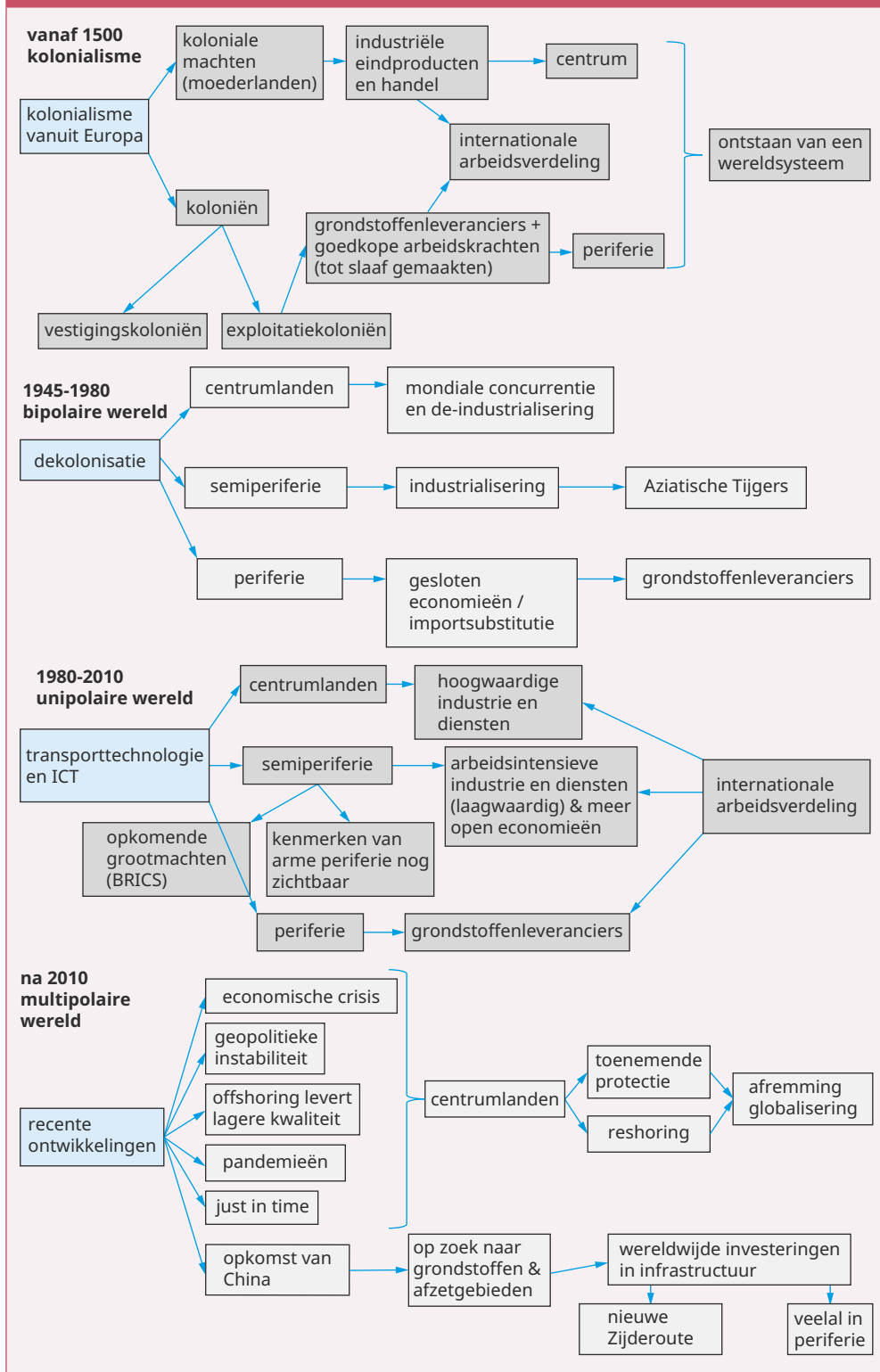
Door de industrialisering nam de vraag naar grondstoffen explosief toe, waardoor het bezit van overzeese gebieden steeds belangrijker werd. Afrika werd op de tekentafel verdeeld onder de Europese grootmachten. Het overheersen van deze gebieden door Europese landen noem je **imperialisme**. Imperialisme is een politiek en economisch systeem waarbij een land zijn invloed en controle uitbreidt over andere gebieden, vaak door middel van militaire macht, economische dominantie of politieke invloed. Imperialisme kan dus bestaan uit het veroveren van grondgebied, het vestigen van koloniën of het uitoefenen van invloed op de binnenlandse en buitenlandse politiek van andere landen. Er waren twee soorten koloniën:

- **Exploitatiekoloniën** waren gericht op het maximaliseren van winst voor Europese landen en ondernemingen, vaak ten koste van de lokale bevolking, met onderdrukking en geweld als gevolg.
- **Vestigingskoloniën** waren gebieden waar Europeanen naartoe migreerden en zich vestigden.

In de 19^e eeuw en aan het begin van de 20^e eeuw koloniseerden Europese landen grote delen van Afrika, Azië en de Stille Oceaan. Zij voerden een imperialistische politiek, ze overheersten minder machtige landen om economische voordelen te halen, zoals toegang tot grondstoffen en nieuwe markten voor hun producten. Het economische systeem van **kapitalisme**: grond, producten en productiemiddelen zijn in handen van particulieren, leidde tot groei van de wereldhandel. De winsten uit de industrialisatie en wereldhandel kwamen voornamelijk ten goede aan de koloniale machten, waardoor hun welvaart sterk groeide.

Het imperialisme leidde vaak tot uitbuiting van de lokale bevolking en cultuur, en had langdurige gevolgen voor de geopolitieke verhoudingen in de wereld. **Geopolitiek** is het gebruik van politieke, economische en militaire middelen om invloed uit te oefenen op bepaalde gebieden, terwijl het bij imperialisme gaat om de uitbreiding van de controle van hegemoniale staten over hun koloniën. Een **hegemoniale staat** is een land dat een dominante rol speelt in de wereld. De eerste hegemoniale staten waren Spanje en Portugal. In de 19^e eeuw verwierven Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland aanzienlijke machtsposities in Zuid-, Zuidwest- en Oost-Azië. Zij werden ook hegemoniale staten.

Overzicht 1 Ontwikkelingen in het centrum-periferiemodel.

Wereldsysteem

Het **wereldsysteem** of **centrum-periferiemodel** geeft de ongelijkheid en afhankelijkheidsrelaties tussen gebieden weer.

- **Centrumlanden** zijn de landen die de wereldhandel en wereldpolitiek beheersen. Dit zijn welvarende landen met een hoogwaardige hightechindustrie en een sterke dienstensector, waar de economie voornamelijk draait op kennis en kapitaal. De beslissingen die regeringen in deze centrumlanden nemen, hebben vaak directe gevolgen voor andere landen, wat hun invloed op de wereldwijde economie en politiek versterkt.
- **Periferielanden** hebben een laag inkomen. Deze landen exporteren voornamelijk land- en mijnbouwproducten en hebben vaak een laagwaardige industrie ontwikkeld. Ze leveren veel goedkope arbeidskrachten. Op het gebied van kapitaal, kennis en hoogwaardige goederen zijn ze meestal afhankelijk van de centrum- en semiperifere landen.
- **Semiperifere landen** zijn landen die niet langer volledig afhankelijk zijn van de export van land- en mijnbouwproducten en laagwaardige industrieproducten naar de centrumlanden. In deze landen ontwikkelt zich een hoogwaardige industrie en groeit de binnenlandse afzetmarkt. Dit maakt ze minder kwetsbaar voor de schommelingen op de wereldmarkt.

Het wereldsysteem ontstond in de koloniale periode, toen de koloniën grondstoffen en goedkope arbeidskrachten leverden en de Europese grootmachten de industriële eindproducten maakten en handeldreven. Het wereldsysteem is altijd in beweging, omdat een verandering in het ene land gevolgen heeft voor andere landen.

Het centrum-periferiemodel is niet alleen op landen van toepassing, maar ook op regio's binnen een land, waardoor het een veelzijdig instrument is voor het begrijpen van economische en politieke afhankelijkheidsrelaties.

Dekolonisatie

Dekolonisatie is het proces waarbij koloniën onafhankelijk worden. Dit proces begon rond 1800 in Noord- en Zuid-Amerika en duurde voort tussen 1945 en 1980 voor andere gebieden.

- Voormalige koloniën hebben zich op politiek en economisch gebied georganiseerd in nieuwe nationale staten. Er werden nieuwe economische systemen opgezet, vaak met **importsubstitutie**. Landen vervingen importgoederen door zelf geproduceerde goederen. Binnen het wereldsysteem bleven de meeste ex-koloniën belangrijke grondstoffenleveranciers.
- De voormalige koloniale machthebbers kregen te maken met mondiale concurrentie op het gebied van productie en afzetmarkt. Hierdoor veranderde het wereldsysteem. De oude industriegebieden in West-Europa raakten in verval door de concurrentie vanuit de lagelonenlanden, waardoor het proces van de-industrialisering op gang kwam. Industrie verdween doordat de toegang tot

goedkope grondstoffen en afzetmarkten beperkt werd en het arbeidsloon in andere delen van de wereld veel lager was.

- Een aantal landen, zoals de Aziatische Tijgers (Singapore, Hongkong, Zuid-Korea, Taiwan en Maleisië), klom door middel van industrialisering op richting centrumlanden.

Ondanks politieke soevereiniteit bleven de gedekoloniseerde landen economisch afhankelijk van de Europese landen, want de grote multinationale ondernemingen in Europa namen de rol van de voormalige koloniale machten over. De gedekoloniseerde landen bleven arm en hun **ruilvoet** verslechterde: ze moesten steeds meer grondstoffen exporteren om industriële producten te kunnen importeren. Tegelijkertijd ontstond er een **bipolaire wereld**, met een kapitalistische ‘eerste wereld’ onder leiding van de Verenigde Staten (VS) en een communistische ‘tweede wereld’ gedomineerd door de Sovjet-Unie, die een planeconomie hanteerde.

Nieuwe industrielanden

De **Nieuwe Industrielanden** (Newly Industrializing Countries, NIC’s) zijn landen die zich sinds de tweede helft van de 20^e eeuw snel hebben ontwikkeld van een agrarische economie naar een geïndustrialiseerde economie. Kenmerken van NIC’s zijn de snelgroeiende economie, de exportgerichte industrie, een (snel) groeiende middenklasse, urbanisatie en het aantrekken van buitenlandse investeringen.

De eerste generatie NIC’s (vanaf de jaren 1960-1980) worden de Aziatische Tijgers genoemd:

- Zuid-Korea – elektronica (Samsung, LG), auto-industrie (Hyundai, Kia)
- Taiwan – halfgeleiders (TSMC), hightechindustrie
- Hongkong – financieel centrum, lichte industrie
- Singapore – hightechindustrie, farmaceutische industrie, financiën

Periode 1980-2010

Vanaf 1980 zijn de VS, West-Europa en Japan de belangrijkste economische machtscentra. Het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1991 leidde tot een toename van economische globalisering en de internationalisering van de handel. De VS vestigden zich als de politiek, economisch en cultureel machtigste hegemoniale staat, zo ontstond een **unipolaire wereld**.

Neoliberalisme en vrijhandel

Tot de jaren 1980 vond de globalisering voornamelijk binnen de kaders van de (post)koloniale machtsverhoudingen plaats. Vanaf de jaren 1980 droegen **vrijhandelsverdragen** en het verplaatsen van **productieketens** naar andere landen bij aan een verdere globalisering, wat leidde tot veranderingen in de internationale arbeidsverdeling. In de jaren 2010 kregen de opkomst van China en de groei van

nationalistische bewegingen steeds meer invloed op globaliseringsprocessen en kwam er meer aandacht voor de nadelige gevolgen van globalisering.

Vanaf de jaren 1980 kwam het **neoliberalisme** op: een politiek-economisch systeem waarin een vrije markt zorgt voor een evenwicht tussen aanbod en vraag. Belastingtarieven en overheidsuitgaven werden verlaagd, waardoor de markt vrij kon opereren. Dit leidde tot meer economische groei en welvaart. Hiervoor werden vrijhandelsverdragen gesloten. Het vrijemarktdenken leidde in de centrumlanden tot een toename van de gemiddelde welvaart, terwijl ook een aantal landen in de periferie, zoals in Zuidoost-Azië, zich konden ontwikkelen. Maar een grote groep voormalige koloniën bleef belangrijke grondstoffenleveranciers in de wereld. Deze landen behoren tot de periferie.

In 1995 werd de **Wereldhandelsorganisatie** (World Trade Organization of **WTO**) opgericht. De WTO bevordert vrijhandel door handelsbelemmeringen (zoals importheffingen en exportsubsidies) te verminderen. Door het afschaffen van handelsbarrières en door de toename van economische globalisering kan er efficiënter en goedkoper geproduceerd worden. De WTO speelt dan ook een belangrijke rol in de globalisering van de economie.

Vanaf de jaren 1980 ontstonden een tweede en een derde generatie van nieuwe industrielanden door globalisering, economische hervormingen (vrijhandel) en verschuivingen in de internationale arbeidsverdeling. Goedkope arbeid in lagelonenlanden trok buitenlandse investeringen aan. Hierdoor groeiden landen als China, Zuid-Korea en Mexico uit tot belangrijke industriële centra.

Tweede generatie (vanaf de jaren 1980-1990): groeiende Aziatische economieën

- China – ‘fabriek van de wereld’ (elektronica, textiel, zware industrie)
- Maleisië – elektronica, palmolie-industrie
- Thailand – auto-industrie, toerisme, elektronica
- Indonesië – mijnbouw, textiel, palmolie

Derde generatie (vanaf de jaren 1990-2000): opkomende economieën

- Mexico – auto-industrie, maquiladora-fabrieken (voor de VS-markt)
- Brazilië – auto-industrie, staal, landbouw (soja, vleesexport)
- India – IT-sector, farmacie, auto-industrie

Neokolonialisme

Voormalige koloniën zijn na hun onafhankelijkheid vaak politiek soeverein, maar blijven economisch afhankelijk van westerse landen en bedrijven. Veel landen in Afrika en Zuid-Amerika hebben schulden opgebouwd. Het IMF (Internationaal Monetair Fonds) en de Wereldbank spelen een belangrijke rol in de schuldenproblematiek van ontwikkelingslanden. Het IMF verstrekt kortetermijnleningen aan landen met

betalingproblemen, vaak onder strikte voorwaarden zoals bezuinigingen en economische hervormingen. De Wereldbank geeft langetermijnleningen voor ontwikkelingsprojecten, zoals infrastructuur of onderwijs om armoede te bestrijden en economische groei te stimuleren. Beide instellingen worden bekritiseerd, omdat hun leningen vaak leiden tot hogere schulden en strikte hervormingen kunnen leiden tot sociale ongelijkheid. Voormalige koloniën blijven zo economisch afhankelijk van westerse landen, ondanks hun politieke onafhankelijkheid. Dit noem je neokolonialisme.

Semiperiferie

Opkomende landen in de periferie zorgen ervoor dat de periferie diverser wordt: opkomende landen versus achterblijvers. Eerder waren het de Aziatische Tijgers die door middel van industrialisering opklommen tot centrumlanden. Daarna zijn de economieën van landen als China en India sterk gegroeid doordat centrumlanden hun **arbeidsintensieve productie** verplaatsten naar de periferie. Deze landen behoren nu tot de semiperiferie. De BRICS-landen (Brazilië, Rusland, India, China en Zuid-Afrika (S = South Africa)) is een groep landen die tussen 1980 en 2010 snel opkwamen. Landen met een grote en snelgroeiende economie zijn interessant voor handel en investeringen. De grote binnenlandse markt met een steeds groter wordende middenklasse maakt deze landen aantrekkelijk voor buitenlandse investeringen.

De **regionale ongelijkheid** is in semiperifere landen echter groot. Vaak is dit goed zichtbaar in de plattelandsgebieden: daar hebben mensen beperkt toegang tot basisvoorzieningen en zijn er weinig ontwikkelingskansen.

Global Shift

Internationale handels- en investeringsstromen vinden vooral plaats tussen de drie mondiale centrumgebieden: Noord-Amerika, Europa en Oost-Azië. Als gevolg van de economische ontwikkelingen in de Aziatische landen rondom de **Pacific Rim**, de rand van de Grote Oceaan, is het mondiale economische zwaartepunt in de wereld verschoven van Noord-Amerika en Europa naar Azië. Deze verschuiving noem je de **global shift**. De economische vooruitgang van Japan en later Singapore, Hongkong, Taiwan en Zuid-Korea (Aziatische Tijgers) speelde al een grote rol, maar de laatste jaren groeien ook de economieën van China en India sterk. China en India hebben ook door hun omvangrijke bevolking grote invloed.

Vanaf 2010

Sinds 2010 is de wereldwijde globalisering niet langer een vanzelfsprekend proces. Waar voorheen handel en productie steeds meer internationaal werden verspreid, zie je nu een toename van **handelsbelemmeringen** en **protectionisme**. Dit heeft geleid tot **reshoring**: bedrijven halen hun productie terug naar hun eigen land of nabijgelegen regio's om leveringszekerheid en strategische controle te behouden.

Ondertussen versterkt China zijn geopolitieke invloed met de **Nieuwe Zijderoute** (Belt and Road Initiative, BRI), een grootschalig infrastructuurproject dat handelsroutes tussen Azië, Europa en Afrika moderniseert. Tegelijkertijd verschuift de wereldorde naar een **multipolaire wereld**, waarbij naast de VS en de EU ook opkomende machten zoals China, India en Rusland een grote rol spelen in de wereldeconomie en internationale politiek. Deze ontwikkelingen markeren een nieuw tijdperk waarin globalisering plaatsmaakt voor **regionalisering**, strategische concurrentie en veranderende machtsverhoudingen.

Opkomst van China

Opkomende economieën (met name China) en mno's uit deze landen spelen een steeds grotere rol in de internationale handels- en investeringsstromen en in de mondiale economie en politiek. Na 2010 blijft de wereldeconomie groeien, met productie op de meest gunstige (goedkoopste) locaties. Vanwege de lage lonen en de grote groep arbeidsproductieven profiteren China en India. Dit kunnen centrumlanden worden.

China is inmiddels de belangrijkste handelspartner van de VS geworden, wat de invloed van China in de wereld vergroot. Het land innoveert snel en speelt een sleutelrol in de verschuiving van de handel naar de Pacific Rim.

China en India zijn de meest succesvolle BRICS-landen. De invloed van China in de wereld groeit op militair, politiek en economisch vlak. Zo claimt China gebieden in de Chinese Zee en investeert het in de infrastructuur in andere landen.

De Nieuwe Zijderoute (Belt and Road Initiative) is een groot infrastructuurproject dat China in 2013 is gestart. Het doel is om de economische samenwerking tussen Azië, Europa en Afrika te verbeteren door te investeren in infrastructuur, zoals wegen, spoorwegen, havens en energieprojecten. Het initiatief bestaat uit landroutes en zeeroutes. Het beoogt betere handelsroutes aan te leggen, economische groei in deelnemende landen te bevorderen en de wereldwijde invloed van China te vergroten, met als uiteindelijke doel een netwerk van handels- en investeringsverbindingen.

Toenemende protectie

De VS voelen zich bedreigd door China en verhogen invoerbepalingen. De EU moet politiek en militair zelfstandiger worden om handelsrelaties te behouden. Door offshoring (verplaatsen van bedrijfsactiviteiten naar een land met lagere kosten) en de-industrialisatie is de maakindustrie uit de VS en EU verdwenen, maar momenteel halen sommige bedrijven de productie terug. Dit noemt men reshoring. Bedrijven overwegen steeds vaker om de productie terug te halen naar het thuisland vanwege kleinere kostenverschillen, de kwetsbaarheid van just-in-timeleveringen en veranderende markteisen. Regeringen dragen bij aan het terughalen van de maakindustrie door hun markten te beschermen met importheffingen en handelsbelemmeringen.

samen gevat }

Slim leren, zeker slagen

15 tot 25
testvragen

Score per
examenonderwerp

Gericht
verder leren
en oefenen

Gratis quickscan Test snel je kennis

Wil je snel inzicht in wat je al beheerst van de examenstof en waar je nog aan moet werken? Maak per vak de gratis quickscan op examenbundel.nl/quickscan en check hoe je ervoor staat. Met handige verwijzingen naar de leerstof in je Samengevat!

#ikgazerslagen

Ontdek Mijn Examenbundel

Ga nu naar mijnexamenbundel.nl en maak je account aan. Je krijgt dan gratis toegang tot jouw persoonlijke dashboard met je examenrooster, oefenexamens, uitlegvideo's, studietips en meer.

9 789006 992069